
MIRJANA NIKOLIĆ

USAVRŠAVANJE KULTURNIH RADNIKA

Sadašnji stepen razvitka nauke, tehnike, kulture i umetnosti zahteva specijalizovane i dobro informisane stručnjake. Ovaj zahtev može da se ispuni na razne načine, a jedan od njih je i dodeljivanje stipendija za usavršavanje ili školovanje u inostranstvu. Gotovo sve zemlje vode brigu o usavršavanju svojih stručnjaka, a u okviru bilateralnih sporazuma o kulturnoj, umetničkoj, naučnoj ili tehničkoj saradnji i o stvaranju mogućnosti za usavršavanje stranih stručnjaka u svojoj zemlji. Osposobljavanje kadrova se odvija paralelno na dva koloseka: usavršavanje stručnjaka koji su već stekli izvesna znanja i kvalifikacije i osposobljavanje onih koji u zemlji ne mogu da se školuju.

U našoj zemlji ne postoje mogućnosti da se svi kulturi potrebni kadrovi stručno osposobe. Otud se kod nas u oblasti kulture oseća stalna deficitarnost izvesnih profila stručnjaka. Kakve mogućnosti imaju umetnici i kulturni radnici za školovanje i stručno osposobljavanje u našoj zemlji? U postojećim srednjim umetničkim školama i na Umetničkoj akademiji obrazuju se likovni umetnici, umetnici primenjenih umetnosti, glumci, pozorišni i filmski reditelji i dramaturzi. Delimično (Muzička akademija nema profesore za sve instrumente — oboa, kontrabas, pozauna, udaraljke) je obezbeđeno i školovanje muzičara. U odnosu na pomenute umetnike jedino baletski nemaju mogućnosti da steknu visoko stručno obrazovanje, što je i uslovalo nedostatak dovoljnog broja dobrih baletskih pedagoga, koreografa i baletskih kritičara.

Pored specijalizovanih obrazovnih institucija i niz srednjih, viših i visokih škola priprema kadrove za rad u kulturnim institucijama: muzejima, bibliotekama, zavodima za zaštitu spomenika kulture, zavodima za zaštitu prirode, arhivima, galerijama, domovima kulture, kulturnim i kulturno-propagandnim centrima itd.

Međutim, i pored velikog broja i raznovrsnosti obrazovnih institucija, ako analiziramo potrebe za kadrovima (makar samo iz aspekta postojećih

kulturnih ustanova i njihovih potreba, videćemo da nedostaju pojedine vrste stručnjaka. Postojeća mreža redovnog školstva ne obuhvata arhiviste, konzervatore za rad na zaštiti spomenika kulture, konzervatore arhivalija, tehničko osoblje za rad u pozorištima, organizatore i animatore kulturnih akcija, propagandiste kulture i niz drugih. Jedino bibliotekari imaju mogućnosti da steknu srednje stručno obrazovanje (u SRS postoje dve srednje bibliotekarske škole). Postoji tendencija (koja se gde god je to moguće i realizuje) da se za pomenute poslove angažuju oni koji su stekli visoko ili više obrazovanje. Međutim, pitanje daljeg stručnog usavršavanja ovih ljudi nije rešeno. Po pravilu, oni su se do sada, uglavnom, usavršavali kroz praktičan rad u kulturnim institucijama, uz eventualna teorijska usavršavanja na kursovima ili seminarima.

Očigledno je da je potrebno stvoriti mogućnosti za užu specijalizaciju fakultetski već obrazovanih kadrova (primera radi navodimo da u bibliotekama i arhivima rade filozofi, istoričari, filolozi, pravnici, ekonomisti, lekari, inženjeri itd. koji moraju svoja već stečena znanja da upotpune znanjima iz oblasti bibliotekarstva i arhivistike kako bi u potpunosti odgovorili zahtevima svoga radnog mesta), kao i obezbediti sredstva za studiranje u inostranstvu. Bilo je kod nas pokušaja da se otvore katedre za bibliotekarstvo, arhivistiku i konzervaciju, međutim to su i ostali samo pokušaji.

Analiza nastavnih planova i programa specijalizovanih i drugih redovnih srednjih, viših i visokih škola, sa aspekta potreba za pojedinim vrstama stručnjaka verovatno bi ukazala i na neke, do sada, neiskorišćene mogućnosti za školovanje ili usavršavanje. Slična bi situacija bila i sa dopunskim oblicima obrazovanja u ovim oblastima, koji se javljaju kao neka vrsta korektiva redovnog obrazovanja. Međutim, predmet našeg posmatranja su stipendije za usavršavanje i školovanje u inostranstvu i time ćemo se pozabaviti.

Kao što je već istaknuto, očigledno je da postojeći sistem redovnog školovanja kadrova potrebnih kulturi ostavlja velike praznine koje su do sada uglavnom popunjavane kroz praksu. Pored učenja kroz rad jedan od načina osposobljavanja kadrova bio je i dodeljivanje stipendija za usavršavanje u inostranstvu.

Za proteklih dvanaest godina (od 1955—1967) najveći broj umetnika i kulturnih radnika je boravio u inostranstvu zahvaljujući sredstvima Republičkog organa uprave nadležnog za poslove u oblasti kulture i Komisije za kulturne veze odnosno stranih vlada. Činjenica da je tri četvr-

tine stipendista bilo na usavršavanju zahvaljujući stipendijama dve pomenute institucije nije jedini razlog što ćemo se uglavnom zadržati na analizi tih stipendija. Posredi je nešto drugo, značajnije. Naime, smatramo da jedino ovi davaoci mogu najbolje i najcelishodnije da prilagode ili izmene dosadašnji način stipendiranja kako bi ga usaglasili sa realnim potrebama za kadrovima u kulturi. Otud ćemo izneti neke podatke o davaocima stipendija, dosadašnjem načinu dodeljivanja stipendija, dužini trajanja stipendija, kao i pregled broja dodeljenih stipendija po oblastima.

Davaoci stipendija

Umetnici i kulturni radnici iz SR Srbije koristili su za odlazak u inostranstvo finansijska sredstva Republičkog organa uprave nadležnog za poslove u oblasti kulture,¹⁾ zatim, stranih vlada (posredstvom Savezne komisije za kulturne veze sa inostranstvom), UNESCO-a, Fulbrajtove i Fordove fondacije i fonda »Moša Pijade«. Sredstva su prvenstveno korišćena za:

- kompletno ili dopunsko školovanje u inostranstvu.
  - usavršavanje,
- studijska putovanja i kraće studijske boravke, i
- učešća na međunarodnim kongresima i konferencijama.

Izuzev stipendija fonda »Moša Pijade«, koje mogu da koriste samo likovni umetnici i istoričari umetnosti, stipendije ostalih davalaca su dostupne gotovo svim umetnicima i kulturnim radnicima.

Opšta odlika skoro svih stipendija je da su namenjene usavršavanju, odnosno specijalizaciji ili istraživačkom radu. Samo manji broj stipendija stranih vlada korišćen je za kompletno školovanje mladih i talentovanih umetnika (uglavnom muzičara) i lingvista (engleski, francuski i orijentalni jezici). Prvih godina posle rata, pored stranih vlada stipendije za kompletno školovanje umetnika dodeljivao je i Republički organ uprave u saradnji sa Komisijom za kulturne veze sa inostranstvom.

---

¹⁾ Brigu o stipendiranju vodili su: Ministarstvo prosvete, Ministarstvo za nauku i kulturu, Savet za prosvetu, nauku i kulturu, Savet za prosvetu i kulturu, Savet za kulturu, Sekretarijat za kulturu, Republički fond za unapređivanje kulturnih delatnosti.

Dosadašnji načini dodeljivanja stipendija

a. Republički organ uprave

U vremenu od 1955. do 1967. godine nisu postojali precizni kriterijumi, usaglašeni sa potrebama, za dodelu stipendija. Izbor oblasti iz koje se kandidat upućivao na usavršavanje bio je prepušten slučaju i subjektivnim kriterijumima. Iako su potrebe bile konstantne broj stipendija se menjao svake godine u zavisnosti od finansijskih sredstava, koja su namenski dodeljivana Republičkom organu uprave, i varirao je od 3 (1960. god.) do 43 (1967) korisnika.²⁾

Samo povremeno su uvažavani zahtevi kulturnih institucija, ali ni tada nije bilo nekog plana ni kontinuiteta u njenoj realizaciji. Ova konstatacija se nameće čim se vidi tabela korisnika stipendija.

Sve do 1964. godine odluku o izboru kandidata koji se upućuju na specijalizaciju donosilo je kadrovsko odeljenje Republičkog organa uprave, što je sigurno uticalo na snižavanje stepena objektivnosti.

Kada je godine 1964, u okviru Republičkog sekretarijata za kulturu, osnovan Fond za unapređivanje kulturnih delatnosti njemu je prepušteno i staranje o dodeljivanju stipendija. Od te godine odluku o izboru stipendista donosi Komisija za usavršavanje kadrova Fonda, Formiranje ove komisije je prvi pokušaj ka objektivizaciji kriterijuma izbora.

Javni konkurs za usavršavanje u inostranstvu prvi put je raspisao Fond 1966. godine. Od te godine institucija konkursa je obavezna, a odluku o izboru kandidata donosi i dalje komisija Republičkog fonda za unapređivanje kulturnih delatnosti.

b. Strane vlade

Stipendije stranih vlada dodeljuju se zahvaljujući bilateralnim konvencijama o kulturnoj saradnji između naše i drugih zemalja. Komisija za kulturne veze sa inostranstvom SIV-a obaveštava republičke sekretarijate za kulturu o broju stipendija koji im se stavlja na raspolaganje. Republički organi uprave nadležni za poslove u oblasti kulture objavljuju konkurse, vrše izbor kandidata i sastavljaju prioritete liste koje upućuju Komisiji za kulturne veze, koja sa svoje strane predlaže kandidate stranim vladama.

Od 1960. godine u SR Srbiji se raspisuje javni konkurs za korišćenje stipendija stranih vlada. Izbor kandidata od 1965. obavlja stalna komisija koju imenuje Republički organ uprave. Do te godine nije postojala stalna komisija već je formirana prema potrebi.

²⁾ 1955—19; 1956—7; 1957—5; 1958—5; 1959—6; 1960—3; 1961—6; 1962—6; 1963—4; 1964—12; 1965—16; 1966—28; 1967—43.

Dužina trajanja stipendija

Za razliku od domaćih stipendija stipendije stranih vlada su dugoročnije. To je očigledno kada se uporedi vreme koje su stipendisti proveli na usavršavanju: 160 stipendista Republičkog organa uprave boravilo je na usavršavanju 245,5, a 165 stipendista stranih vlada 1.052 meseca. Što znači da je u proseku svaki stipendista strane vlade proveo na usavršavanju nešto više od 6 meseci a domaći oko mesec i po dana.

Kao što smo već na početku napomenuli, republički organ uprave je samo prvih godina posle rata davao stipendije za duže usavršavanje (oko 2 godine), a povremeno i za kompletno školovanje. Vremenom stipendije su se skraćivale, a poslednjih godina stiče se utisak da su se davaoci rukovodili onom narodnom posloviceom »I vuk sit i ovce na broju«, pa se broj stipendista povećavao a vreme trajanja stipendija skraćivalo. Tako da su stipendisti republičkog organa uprave provodili na usavršavanju maksimum 2 meseca. Verovatno da je takav stav proisticao iz želje da se sredstva¹⁾, kojima se raspolagalo, utroše na

najkorisniji mogući način. Ali takav stav povlači za sobom jedno pitanje: da li ovako kratke boravke treba nazivati stipendijama za usavršavanje ili studijskim boravcima? Nije u pitanju samo formalna strana — naziv, već nešto mnogo značajnije: koliko je vremena potrebno za usavršavanje? Jer, na primer, jedan arhivista može stručno da se osposobi za 6 meseci dok je za usavršavanje vokalnog soliste potreban znatno duži period. Očigledno je da razlike postoje i da, otud, treba utvrditi minimalne vremenske rokove za usavršavanje. Za ozbiljan studijski rad potrebno je više od mesec dana te prema tome kratke boravke u inostranstvu (do 2 meseca na primer) treba tretirati kao studijsko-informativne i nameniti ih upoznavanju spomenika kulture, pojedinih detalja značajnih za struku, gledanju predstava itd.

Ne osporavamo vrednost jednomesečnih ili dvomesečnih boravaka u inostranstvu, ali smatramo da je za osposobljavanje onih kadrova koje mi nemamo i koje ne možemo da školujemo u našoj zemlji, a koji su nam i te kako potrebni, neophodno pronaći sredstva koja bi omogućila duži period usavršavanja.

¹⁾ U periodu od 1955. do 1967. godine Republički organ uprave isplatio je za stipendije 39,957.143 starih dinara; za službena putovanja 17,784.771, a za kotizacije i članarinu međunarodnim udruženjima 197.926 st. dinara. Ukupan iznos sve tri stavke je 57,939.840 st. dinara (za 1960, 1963. i 1965. godinu iskazana je vrednost obračunskog kursa).

Pregled dodeljenih stipendija

Tabela korisnika stipendija po davaocima i po oblastima u periodu od 1955. do 1967. godine:

Oblast	Ukupno	Republički organ uprave	Strane vlade	Savezna komisija za kulturne veze	Fordova fondacija	Fulbrajtova fondacija	UNESCO	Fond »Moša Pijade«	Udruženje dram- skih umetnika
1. Arhivisti	3	1	2	—	—	—	—	—	—
2. Baletski umetnici i pedagozi	7	4	3	—	—	—	—	—	—
3. Bibliotekari	10	6	2	—	1	—	1	—	—
4. Zaštita spomenika kulture i muzeji	48	20	25	1	—	1	1	—	—
5. Književnici, knj. kritičari i prevodioci	29	20	6	—	3	—	—	—	—
6. Muzičari	93	33	45	9	—	3	1	—	—
7. Pozorišni radnici	118	28	31	1	—	—	—	—	58
8. Publicisti, novinari, radio i TV	35	19	10	—	6	—	—	—	—
9. Umetnici likovnih i primenjenih um.	108	19	31	3	1	—	—	54	—
10. Filmski radnici	21	10	10	—	—	—	1	—	—
Ukupno	472	160	165	14	11	4	4	54	58
			(b)		(c)		(c)		(d)

a. u ukupan zbir uključene su i dve stipendije Fonda srpskog poslanika koje nisu posebno prikazane na tabeli.

b. bez podataka o stipendistima stranih vlada u 1967. godini.

c. Broj stipendista UNESCO-a i Fordove fondacije nije konačan usled nedostatka podataka.

d. Udruženje dramskih umetnika je dobijalo namenska sredstva za bezdeviznu razmenu svojih članova sa poljskim i češkim savezima dramskih umetnika.

Već i letimično bačen pogled na tabelu korisnika stipendija otkriva velike disproporcije. Očigledno je da su umetnici imali prednost nad ostalim kulturnim radnicima. Najveći broj stipendija koristili su *pozorišni umetnici*: 118, odnosno 25% od ukupnog broja svih korišćenih stipendija. Među pozorišnim radnicima najbrojniji su bili glumci (66 stipendija), reditelji (37), upravnici pozorišta (6), dramaturzi (4), kostimografi (2), i po jedan pozorišni kritičar, lektor i scenograf. Posle pozorišnih radnika slede *umetnici likovnih i primenjenih umetnosti*: 108, odnosno 22,88%; muzičari: 93, odnosno 19,70%. Među muzičarima najveći broj stipendija koristili su violinisti (19), zatim pijanisti (11), kompozitori (10), operski pevači i dirigenti po 8, klarinetisti i flautisti po 4, itd. Književnici, književni kritičari i književni prevodioci koristili su 29 stipendija

(6,14%), *Filmski radnici*: 21 stipendiju (4,44%) i to režiseri 14, snimatelji 2, i po jedan stručni saradnik kinoteke, dramaturg, kostimograf, mašinski inženjer i referent za film Republičkog organa uprave. *Baletski umetnici* i pedagozi koristili su najmanji broj stipendija — 7, (1,48%), i to četiri baletska pedagoga, 2 baletska umetnika i jedan koreografa.

Među ostalim kulturnim radnicima relativno su najbolje prošli stručnjaci Zavoda za zaštitu spomenika kulture i muzeja sa 48 stipendija, odnosno 10,16%. (Najbrojniji su bili istoričari umetnosti 20, slikari konzervatori 8, arhitekta 3, istoričari umetnosti-konzervatori 3 itd.) Na drugom mestu su publicisti, novinari i urednici sa 35 stipendija (7,41%); zatim bibliotekari sa 10 stipendija (2,11%) i arhivisti sa 3 (0,63%).

U proteklih dvanaest godina stalno se osećala velika potreba za visokokvalifikovanim bibliotekarima¹⁾, arhivistima²⁾ i konzervatorima — da pomenemo samo tri najugroženije struke u oblasti kulture, — tako da je neshvatljivo kako da u ukupnom broju dodeljenih stipendija bibliotekari učestvuju samo sa 2,11%, a arhivisti sa 0,63%. Ovi podaci navode na pomisao da se ova Republika ili zadovoljava situacijom kakva jeste ili da nije postojala, u proteklom periodu, nikakva politika stipendiranja. Pošto je prvi zaključak neprihvatljiv onda se moramo složiti sa drugim. »Postoji mnogo indicija da u našem dosadašnjem kulturnom razvoju nisu iskorišćeni čak ni oni potencijali koje je budžetski sistem, iako etastički po prirodi, ipak imao. Osnovni razlog ovog neefikasnog korišćenja budžetskih instrumenata jeste nepostojanje jedne sistematske, dugoročno definisane koncepcije kulturnog razvoja. U tome se slažu svi oni koji su problem kulturne politike detaljno istraživali.«³⁾ Nedostatak koncepcije i nedostaci u planiranju kadrova koji bi se usavršavali u inostranstvu, jer u zem-

¹⁾ Prema podacima Statističkog godišnjaka za 1965. godinu, u SR Srbiji, 4.768 naselja nije bilo obuhvaćeno mrežom javnih biblioteka. Iste godine (podaci Centra za unapređenje bibliotečke mreže pri Narodnoj biblioteci) u javnim bibliotekama na teritoriji SRS bilo je 709 stalno zaposlenih stručnih službenika i 434 honorarnih. Među zaposlenima najbrojniji stručnjaci su bili sa srednjom (52,14%) i nižom spremom, odnosno sa osnovnom školom (30,32%). Zaposleni sa visokom školom spremom činili su samo 12,12% od ukupnog broja stalno zaposlenih.

²⁾ Godine 1967. na teritoriji SR Srbije je bilo 27 arhiva sa 362 zaposlena radnika od kojih su njih 214 imali stručna zvanja (bez podataka o Matičnom arhivu) stečena kroz praktičan rad u arhivima i na kursevima, jer u našoj zemlji nema nijedne obrazovne institucije koja školuje kadar za potrebe ove službe. Arhivisti ne isključuju mogućnost usavršavanja na tečajevima, ali smatraju da mladi arhivski kadar sa visokom spremom treba stručno da se osposobljava na univerzitetima.

³⁾ Dr Ljubomir Madžar »Kultura kao delatnost i stvaralaštvo u uslovima robne proizvodnje«

lji ne postoje mogućnosti za njihovo školovanje ili usavršavanje, mogu da objasne postojeću situaciju iako ne i da je opravdaju.

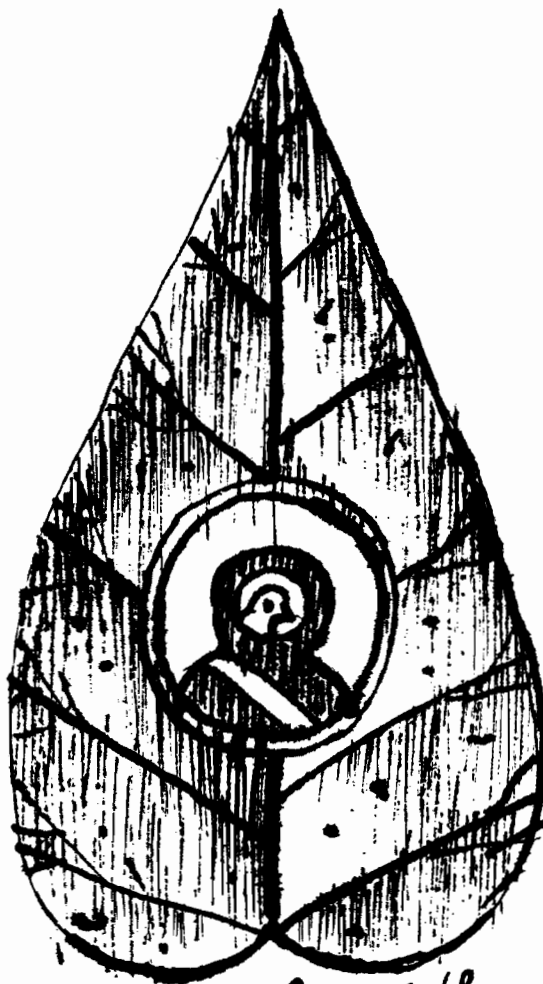
»Iz činjenice da je stari, administrativni i centralistički sistem planiranja kulturnog razvoja postao neadekvatan i zastareo, nikako ne sledi da u kulturi planiranje nije potrebno«. Otud se kao prvo, i najhitnije nameće potreba definisanja koncepcije i sistema stipendiranja. Hoće li se u inostranstvo slati već afirmisani umetnici i stručnjaci ili isključivo mladi, neafirmisani talentovani umetnici (koji do sada nisu imali prilike da odlaze na usavršavanje zbog uslova konkursa), i kulturni radnici sa visokim obrazovanjem i kratkim radnim stažom u kulturnim institucijama? Ili i jedni i drugi? Hoće li prvo biti zadovoljene potrebe republičkih kulturnih institucija za kadrovima koje nemaju ili će postojati neki drugi redosled? Ko će odvajati sredstva da izrazito obdareni učenici srednjih muzičkih i baletskih škola mogu da studiraju na stranim konzervatorijumima, u klasama poznatih svetskih pedagoga i interpretatora? Hoće li se pružiti mogućnost umetničkim akademijama da usavršavaju svoj nastavnički i profesorski kadar? Sva ova i niz drugih pitanja i problema čekaju odgovore i rešenja. Nesumnjivo je da niz najbitnijih problema mogu da reše Republički sekretarijat za obrazovanje i kulturu i Republički fond za unapređivanje kulturnih delatnosti. Nisu uvek jedino finansijska sredstva u pitanju. Da postoji bolja koordinacija između dve pomenute institucije niz problema bi već odavno bio rešen. Bolja saradnja, ali od samog početka, znači od planiranja, pa do realizacije, republičkih organa uprave i Savezne komisije za kulturne veze sigurno bi dala bolje rezultate.

Budućnost će pokazati kakav će stav zauzeti davaci i kakvu će politiku stipendiranja konstituisati. Ali bi ukazali na neke momente koje treba imati u vidu pri koncipiranju ove politike.

- potrebno je izraditi precizne kriterijume za dodeljivanje stipendija (uslovi koje kandidat mora da ispunjava, obaveze po povratku sa specijalizacije itd.)
- objektivizirati kriterijume za dodeljivanje stipendija. Ne prepustiti izbor stipendista upravnom odboru Fonda, ili bar ne isključivo njemu, već stručnim komisijama, i to za svaku oblast pojedinačno.
- uspostaviti saradnju između svih davalaca, kako bi stipendije bile racionalnije korišćene. Ako Fond nema sredstava da finansira kompletno školovanje ili duža usavršavanja onda neka to prepusti Komisiji za kulturne veze i neka se ovo usavršavanje obavlja o trošku stranih vlada.
- organizovati službu ili centar u kome bi se prikupljali podaci o svim mogućnostima za usavršavanje koje postoje (usled neobavešte-

nosti i neblagovremenog administriranja naši umetnici ne koriste niz mogućnosti za studentske boravke na letnjim kursevima), o institucijama u kojima usavršavanje može da se obavlja, o profesorima, umetnicima i pedagozima u inostranstvu kod kojih bi naši kadrovi mogli da se usavršavaju, o stipendistima, o efektima školovanja ili usavršavanja po povratku u zemlju, itd.

Milijus H. Branke '68